

Elvek. Könyvek. Folyóiratok

KISS TIHAMÉR LÁSZLÓ, A HUMANIZMUS ÉS A PROTESTANTIZMUS HATÁSA A FRANCIAORSZÁGI NEVELÉSRE ÉS OKTATÁSRA A XVI-İK SZÁZADBAN. Szeged, 1936. 201 l.

A mű terjedelmes neveléstörténeti munka, melyet alapos és szélesre fogott szellem- és eseménytörténeti feldolgozási mód jellemez. Nehéz ilyen művet ismertetni, mert nem ideillő feladat az egésznek sovány vázlatát adni; egy-egy részlet kiragadása pedig azt is jelentheti, hogy a könyv iránt érdeklődőt a munka tartalmáról nem tudja kellően tájékoztatni. Ezért mind a két módhoz folyamodunk: egyrészt helyenként tüzetesebb megbeszélést és másrészt rövid tartalmi vázlatot egyaránt nyújtani kívánunk.

A Bevezető rész élénk színekkel festi meg a renaissance és a reformáció szellemi háttérét. E színes alapba ágyazza bele a szerző mindazt, amit francia vonatkozásban a XVI. századbeli nevelés- és oktatásügyre mondani tud. Már a 14. lapon értesülünk a protestáns nevelői tevékenység magváról: „A protestáns lelkiületű ember... a szolgálatot, a világban Isten akarata szerint az *ember-társai javára való sáfárkodást*... tartotta ideális élethivatásnak.”

Velős összefoglalását kapjuk a renaissance és a humanizmus létrejöttének. Ügyesen válaszol a renaissance és a reformáció szellemi egymásból következőségének kérdésére, belőle nyilvánvalóvá válik, hogy minden szellemi mozgalom felfokozódva ellenhatásképpen magában hordozza és kikristályosítja a rákövetkező szellemi áramlatot. Törvényszerűség ez kultúra-jelenségek és világnézetek teremtdésére! Az újraszületés nem mehetett végbe másképp, minthogy a középkori világnézet pillérei a lelkekben megrendültek. Egyszerűen úgy mondja, hogy a két mozgalom között „sok az érintkezési pont”. Később a kettőt testvérmozgalomnak nevezi, melynek egy volt a szülőanyja (16. l.) s tüzetesen szól az egyező és különböző vonásaikról. Azonban sietve hozzáteszi: „Mintahogyan a renaissancet, úgy a reformációt is az emberi szellem kimagyarázhatatlan felszekerése, sok titkos s ki nem mutatható indításból hozta létre.” Ezt bizonyára úgy kell értenünk, hogy a „felszekerés” előzményei adva voltak az emberi lélekben hordozott korszellemben, amik csak annyiban titkosak, hogy egykönnyen ki nem elemezhető valamennyi vonásuk. Ilyenkor a retorikai lendület költői képei, szép hasonlatai segítik át az értekezőt azokon a nehézségeken, amik a teljes kifejtés útjában állanak.

Elfogadjuk azt a gyakran hangsúlyozott tételét, hogy a humanizmus és a reformáció „testvér-mozgalmának” egymás mellé állítása alapján a határozottabb reformáció a nevelésügyre döntőbb jelentőségű volt az óvatos félenkségű humanizmusnál. A szerző a sok benső ellentét miatt természetesnek találja,

hogy a humanizmus és a protestantizmus az idő folyamán elvált egymástól, azonban a pusztuló humanizmus állandó értékei ámentődtek a diadalmas protestantizmus tudományába és nevelésébe, eközben megtisztultak a pogány máztól, mert a prot. megfürösztötte a maga szellemében és így értékesítette és értékesíti ma is az emberi művelődés szolgálatában. Ez a nagy és nehezen felejthető szellemi átáramlás a protestantizmusnak megszerzi azt az erőt, amellyel jó ideig fölébe került a kat. iskoláztatásnak. A két szellemi mozgalom hatása különben kölcsönös volt, mert a humanizmus viszont így tudott csak a neki nem idegen köntösben történelem-formáló erő lenni az európai szellemi élet számára.

Természetesen találjuk, hogy mindezek tárgyalása közben a vallási vonatkozások a szerzőtől az adott keretknél nagyobb méltánylást kaptak. De egyebekben is aránytalanságot tapasztalunk a jól tagolt munkában. Nem értjük pl., hogy a francia kir. udvar romlottságának szellőztetésére — ezekre a közismert adatokra — miért jut éppen annyi, mint „A nevelésügy és az iskolázás a renaissance és a reformáció előtt“ c. igen jelentős fejezetre, amelynek bevezető soraiban hangsúlyozza, hogy fontos feladatának tartja „a nevelésügy és az iskolázás képét is röviden vázolni“. Véleményünk szerint a nevelésügy és benne az iskolázás alapos fejtegetést érdemelt volna, elég, ha a munka szándékára, címére gondolunk. Egyébként e fejezetben kevés szó van a nevelésről, inkább csak a fegyelmezésről, a különféle iskolák oktatási módjáról, iskolai állapotokról és a tanulók magaviseletéről, tanítók sorsáról értesülünk belőle.

Aki innen kezdve elmélyedés nélkül lapozza át a könyv III. részét (40 oldalt), annak úgy tűnhetik fel, mintha biographiák sorozata lenne az egész: a nevezetes nevelők részletes életrajza és kellő méltatása. Szorgalmas és megbízható forrás felhasználása felment az alól, hogy a művet itt, — e részben — neveléstörténeti szempontból szakaszaiban aprólékosan kövessem és ismertessem. A politikai történetírás is gazdag forrás a szerző számára, melyből bőven és gyakran merített munkája egyes fejezeteinek keretezésére. Olykor az eseménytörténeti vonatkozások részletezésébe merül, amit feleslegesnek érzünk, ezzel azonban mindenkor a genetikus történetírás módján él, mert az élet külső eseményeiből szükségszerűen bekövetkező benső változásokat származtat. Csak azt említjük meg, hogy a szellemi előzményekből azokat a vonásokat kellett volna elsősorban nagyon tüzetesen fejtegetni, amik a *sajátos nevelői gondolkodás, nevelési mód* kialakítására közvetlen hatással voltak. Mert ez a munka neveléstörténeti.

Mikor forrásokat használ, szívesen nyúl a legkirívóbb adatok éles hangjához (pl. a kat. egyház erkölcsi állapotának rajzában), ezeket idézve mentesíti magát az ítélethozatal, erkölcsi értékelés nehéz, de köteles munkájától. A nép műveletlen volt — írja egy helyen (30. l.) — s az egyház nem is tartotta érdekének a nép gyermekeit kiművelni. Azt hirdették, hogy „a tudatlanság kedves Isten előtt, mint a hit és megadás bizonyítéka“. Ezzel szemben *Rabelais*, akinek életére nagy befolyást gyakorolt a reformációval való benső kapcsolata, az életnevelést tudatosan hangsúlyozza, nem hagyja magára a gyermeket. *Kálvin* pedig — aki Genfben is előbb tanító volt s csak azután lelkész — hatalmas szellemű nevelő, ki a tökéletes egyház kialakítására törekedett és ezért nevezetes helyet biztosított az iskoláknak. Az „Ordonnance“-okban (amit Genfben

elfogadtak), fontos rendelkezése, hogy „a népnek az igaz vallásosságában való megtartása érdekében az oktatás általános és kötelező legyen s hogy az korán, a fiatal gyermekkorban kezdődjék“. (82. l.) Cordier, Sturm, Ramus és Montaigne nevelői gondolatait is kívánatos lenne ideiktatni, de itt erre sem mód, sem szükség nincs. Inkább az elemi és középiskolai, meg a felsőfokú nevelés néhány jellemző vonását vázoljuk. A könyv a nevelést és az oktatást folyton egymás mellett emlegeti, ami felesleges, ha meggondoljuk, hogy az oktatás a nevelésnek egyik eszköze, amire a nevelés minden ágában szükség van.

A népoktatást a XVI. sz.-ban a protestantizmus teremti meg s a franciaországi prot. igyekezett fenn is tartani az elemi iskoláit; ennek érdekében követelték 1560-ban — korukat messze megelőzve — az orleansi országgyűléstől az általános, kötelező, ingyenes elemi oktatást. Ugyanakkor a tanítói rend anyagi érdekeivel is törődtek. A kérés nem teljesült a római kat. klérus tiltakozása miatt, mely csak hívhő tanítót akart látni. A nantesi édictum még jó ideig életben tartotta a népiskoláztatás ügyét, de az 1886-ban végkép elveszett egy királyi rendelet folytán.

Követhetőbb, éppen ezért nevezetesebbnek tartott hatása volt a humanizmusnak és a protestantizmusnak a középfokú iskolázásra. A humanizmus teljes diadalt aratott a protestáns középiskolai oktatásban, a humanizmus kincseit a valláserkölcsei anyaggal egyesítve. Ezzel nagy mértékben hatott a jezsuita iskoláztatásra, az a különbség azonban szembeszökő maradt, hogy a protestánsok az erőnyes jellem nevelésével a lelket akarták kielégíteni, míg a jezsuiták az egyházas szellemmel fanatizálták tanítványaikat. A prot. felsőfokú iskolázást a paphiány hozta létre, de nem elégedett meg, mint pl. a genfi főiskola sem, a tudományos képzéssel, hanem különös gondja volt az akarat, a jellem nevelésére. A 8 francia prot. főiskola anyagi erő híján nem lehetett 3 vagy 4 fakultású egyetemmé, hármennyire törekedtek erre.

A szerző rendkívül gondos részletességgel ismerteti az akadémiák oktatási anyagát és módját, valamint nevelésügyét és híven kelti életre azt az erkölcsi levegőt, amely az iskolákat megtöltötte s amelyet a humanizmus szelleme és az evangélium szeretete teremtett meg tiszta életfelfogásban. Mindebben az akkori nevelésre vonatkozó ismeretek közlését, de nem tervszerű bírálatát kapjuk. Ehhez természetesen elengedhetetlen feltétel, hogy a bírálóban teljesen tisztázott neveléstani alapelveken nyugvó nevelői tudatosság legyen. Így vizsgálva a kötetet: mennyivel szemléletesebb lett volna testi, értelmi és erkölcsi nevelésről szólni, a nevelés kialakult rendszere, a nevelés állandó feladatai szerint, mert így jobban tudnánk értékelni és bírálni az akkori nevelést, anélkül hogy történetiellen eljárásba esnénk. Valami zavaró van az ilyen egymás mellett tett, kétféle tényről beszélő, állításban, hogy „Kálvin a lelkipásztorok kötelességeként jelölte meg az ifjúság vallásos nevelésével (!) való buzgó foglalkozást“ s később ezt a gondolatot folytatva és befejezve azt írja, hogy „Kálvin utasításai alapján minden szülőnek tanítania (!) kellett a káté szövegét gyermekeinek, akiket azután bizonyos napokon a lelkipásztorok kikérdeztek, tudásukat ellenőrizték s magyarázataikkal kiegészítették“. (80. l.) Ennyi csak vallásoktatás, de még nem vallásos nevelés. Lélektani megokolással csak elvétve találkozunk neveléstani kérdések boncolgatásában.

Vitathatatlan azonban, hogy a szerzőnek a kérdésben sokoldalú tájéko-

zottsága van s ez nem csupán a felületen jut kifejezésre, de a gyökerekig is száll; ez duzzasztja az értekezését vaskos kötetté. Gazdag művelődéstörténeti példaanyag áll hasonlításul rendelkezésére s ezzel alkalmas helyen és meggyőző módon él. Jó! gördülő előadása azt is elárulja, hogy ez nem első munkája.

Még csak alaki szempontból van néhány megjegyzésünk. A „casa giocosa“-t nem fordítanám „örömök házá“-nak (16. l.). Szívesen látnók a kötet végén egy összefoglalást a felhasznált forrásművekről. Neveléssel foglalkozó munkában nem fordulhat elő, hogy az „érzés“ az „érzet“-tel fel van cserélve (6. l.). Tartalmi szempontból kifogásoljuk az ilyen pontatlan megállapításokat: „Az egyház a XVI. sz.-tól kezdve hanyatlani kezdett“ (26. l.) Az „úgy-mint“ használata kevés kivétellel hibás. S kényelmetlen a magyar szemnek efféléket olvasni: „uralta Európát“ (uralkodott Európában, 25. l.) továbbá „nagy súlyt feltetni“ bármire, amiről szó van, stb. Végül bántó a sok sajtóhiba, ami már a vidéki nyomda-viszonyok között sem megokolt.

Őszintén fájjaljuk, mert ebből nevelésügyi kutatásunk szervezetlenségére ismerünk, hogy szerzőnk idegen területről választott tárgyat, holott annyi felderítetlen vagy jobb esetben feldolgozatlan magyar neveléstörténeti tény várja a magyar nevelésügy múltja iránt komolyan érdeklődőket. Az a véleményünk, hogy nem lehet célunk ilyen most ismertetett és a magyar neveléssel vonatkozásba sem hozott munka alkotása mindaddig, amíg a keletkező magyar neveléstudomány sajátos, nemzeti, megoldásra váró kérdéseket tartogat számunkra. A nemzeti célú tudományosság érdeke ennek a hangsúlyozása.¹

Juhász Béla

TOMORI VIOLA: A PARASZTSÁG SZEMLELETÉNEK ALAKULÁSA. (A parasztság szemléletének és eszméltési fokának lélektani vizsgálata.) Szeged, 1935. A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának kiadásában.

E munka tüzetesen tárgyalja a parasztság lelki életét. Kizárja a vizsgálatokból a parasztromantikát, de kizárja az etikai és világnézeti, valamint szociális problémákat is, legfeljebb csak annyiban érinti, amennyiben a pszichológiai szempontok ezt szükségessé teszik. A mű lélektani jellegét a közösséglélektan tételeinek és módszereinek következetes alkalmazása adja meg. Megmutatja, hogy redukálódik a parasztlélek problémája a közösséglélektan, illetve miliólélektan egyik fejezetévé.

Két részből áll, az első rész a szükséges lélektani alapismereteket tárgyalja, a második rész ezen alapismeretek alkalmazásával a parasztság szemléletének alakulását vizsgálja.

Első (elméleti) rész. I. Közösséglélektan. A köztapasztalat és a tudományos lélektani kutatások eredményei kétségtelenné teszik, hogy létezik a társadalmi jelenségek mögött: „egy, azokat indokoló és cél érdekében egységbe szervező, élő közösségi lélek“. A parasztságnál a szervező jegy a természethez kötöttség; a paraszt „inkább szolgálja, mint alakítja a természetet“ (Tehát nem

¹ Perdöntő segítségül legyen szabad itt idéznem Imre Sándor: A neveléstudomány magyar feladatai (Szeged, 1935.) c. művéből azt, amit ma iskolás igazságnak érzünk s amely szerint az egyetemes neveléstudomány haladásával való lépéstartás érdekében az itthoni fejlődésbe való tudatos beilleszkedés elősegítésére „legelső feladatunk, hogy megírjuk a magyar nevelés történetét úgy, ahogyan ma már lehetséges“. (33. l.)

a szociális helyzet a fő „szervező jegy“.) II. Milió kutatás. Először külön a miliót és az egyént, azután a kettő dinamikus viszonyát vizsgálja főleg Busemann és Müller—Freienfels nyomán. III. Fejlődéstan. Bármely pszichés fejlődésnek három fázisát lehet megkülönböztetni: 1. a primitív globálítás, 2. a differenciálódás és 3. a szintézis fázisai. A paraszt-társadalom, a fejlődésnek globális stádiumában van, amit a milió-egyen viszony tekintetében a „bennelevés“ (Einsfühlung) szó fejez ki legjobban. Csak a legújabb időkben kezd a parasztság a differenciáltság állapota felé haladni, amint a későbbiekben részletesen látni fogjuk. A szemlélet átalakulása irányát a Werner-féle szópárokkal lehet kifejezni: „Komplex-elkülönített, diffuz-tagolt, elmosódó-pregnáns, bizonytalan-batározott.“

Második (gyakorlati) rész. I. A parasztság régi árca. Ennek jellemzői: A szituációkba, szociális helyzetbe való reflektálatlan belenyugvás. A paraszt beszédmórában, tér- és időszemléletében erős szituáció-kötöttség nyilvánul. A lényegkeresés és az abstractio hiánya miatt létrejött bőbeszédűség, a térszemlélet tárgyhoz kötöttsége, az idő térbevetítése mutatják a parasztszemlélet diffuz voltát. Ugyancsak példákkal illusztrálva mutatja ki a szerző a globális szemléleti fok többi velejáróját, a komplexitást (pl. a vallás és mágia keveredése), elmosódottságot és bizonytalanságot. A parasztművészet is erősen magáni viseli a közösségi szellemet, idegen elemek benne inkább csak dekorációképpen szerepelnek. Képzőművészetüket ügyes anyagismeret és sokszor túlságba vitt helyzethez alkalmazkodás jellemzi. A népköltészet általában egyetemes érzelmeket fejez ki. Mint Ortutay kimutatja, itt is a globális szemlélet nyilvánul meg. Különösen látható ez a totális szemléletformában és a differenciálatlanságban

A parasztság lelki tulajdonságainak vizsgálatánál gyakran ellentétes vonásokat találunk, pl. fősvény, de mulatságban pazarló stb. Ezekben az esetekben nem lehet tisztán sztatikus jelzőkkel leírni a paraszti lelket, mert ez mintegy hullámvásban van két szélső helyzet, pólusok között. A paraszti lélek legfontosabb póluspárjait a szerző fel is sorolja.

II. A mai alakulás. A globális fejlődési szakaszt most kezdi felváltani a differenciáltság szakasza. A fejlődést kiváltó okok: az iskolázás, közigazgatás, népművelő előadások, rádió, mozi stb. és a falu és város egyre szorosabbá váló kapcsolata. Azonkívül a könyveknek és újdonságoknak is nagy szerepe van a lelki átalakulásban. Ezen okok eredményeképp a primitív „bennelevést“ lassanként tudatosság váltja fel. Ezen fejlődésnek nagy előnyei mellett azonban van egy igen tragikus vonása: a fejlődést nem annyira a belső érés, mint inkább külső hatások hozzák létre. Mintegy koraérett mostani parasztságunk. Ezért vezetett a differenciálódás sokszor szétesésekhez, ezért helyettesíti gyakran a kulturális haladást az urmajmolás. A népművészet sablonossá válása is erre a koraérettségre vezethető vissza.

Ebben a válságban csak úgy tudunk segíteni a parasztságon, ha a parasztlelket alaposan megismerve a segítés módját a *belső szükségnek megfelelően* tudjuk eltalálni.

A szerző a Szegedi Fialatok társaságában több éven át vett részt parasztkutató tanyai kiszállásokban. Itt nyert tapasztalatait dolgozza fel nagy hozzáértéssel és teljes elméleti felkészültséggel ebben a könyvében. Jelentőséget ad

művének, hogy a magyar szakirodalomban ő az első, aki a lélektan módszereit alkalmazza következetesen a parasztkutatásban. Ez által sikerült a tapasztalattal mindig a lehető legközvetlenebb kapcsolatban maradnia s így remélhető, hogy a parasztság kulturális fejlesztésében az általa ajánlott módszerrel értékes eredményeket fognak elérni. Stílusa sokszor homályos, még fejlődésre szorul. Túlzásba viszi az idegen szavak használatát, aminek egyik főoka az állandó aggódás attól, hátha a lefordítás egy árnyalattal megváltoztatja a szó jelentését.

Strausz Antal

JOÓ TIBOR: BEVEZETÉS A SZELLEMTÖRTÉNETBE. Budapest, 1935.

Ez a munka mind a maga célkitűzésének, mind a megjelenés helyének (Kultúra és Tudomány, Franklin) tesz bizonyos engedményeket. Szövege jól tudja pl., hogy „szellemtörténet“ mint ilyen — nincs. Az is kompromisszum, hogy a mai „tünet“ provokáló történeti összetevők közül kizárólag bizonyos német filozófusokat tekint: Nietzschével sem számol, Croce vagy Bergson jelentős befolyásáról nem is beszélve (v. ö. Turóczi-Trosztler J., Pester Lloyd, 1936. febr. 22., 6. l.) és nem számol — ami feltűnő — azokkal a szaktudósokkal (Planck, Einstein stb.), akik az utóbbi évek folyamán a fizika és asztrológia vélt exaktságának a hitét megingatták, sőt — ami legfeltűnőbb — a közvetlenül előkészítő társadalmi és politikai átfordulások s ezer hasonló valóság-tényező hatásával sem. Ha azonban — amint méltányos — csak azt nézzük, amit szerző adni akart: könyve művésziesen van megírva és nemes elméleti tartással, szinte gikszertelen biztonsággal vágja át magát a súlyos kérdéseknek szövevényein. A tulajdonképeni „Bevezetés“-t (azaz Dilthey, Windelband, Rickert, Troeltsch, Spranger s utánuk néhány, ugyancsak válogatott magyar kutató főbb gondolatainak rövid ismertetését) kitűnő architektónikával készítik elő: a fogalmi tisztázásoknak, a szellemi ősöknek, a kor- s a történéffelfogás összefüggéseinek szentelt fejezetek, és ugyanígy a kihangzást is három fejezet adja, amelyeknek tárgyaként (címek, tartalomjegyzék hiányában) talán nem helytelenül jelölhetnők meg: a helyes történet szemlélet is a történelem igazi feladatainak, a történetírás három főformájának és a történetírói tevékenység három fázisának, végül a tudomány objektívitásának a kérdését.

ORTUTAY GYULA: NYIRSÉGI ÉS RÉTKÖZI PARASZTMESÉK. Gvoma. 1935.

A felvett 46 — nem mindig a szó műfaji értelmében való — mesét szerző bevallott ötletszerűséggel válogatta ki. A kommentár is túlságosan rövid. A közlés mindamelllett nívósan modern és a könyv nemcsak értékes illusztrációi (Buday György 45 eredeti fametszete) miatt termett népszerűsítésre. Minket a munka a programot hozó, elismerést és megvitátást érdemlő „Bevezetés“-e révén érdekel. (7 főleg 20 kk. — 38. ll.) Ez a népmese „existenciális“ jelentőségét és — az „őstípus“, meg a „kopott“ modern mese különbségein át — a mese lényegét s alapfunkcióját igyekszik keresni. Bár csak figyelemfelhívás inkább, semmint megcsinálás, véleményünk szerint új elmélyítést jelenti a magyar folklóre-kutatásnak. Ebben párja a közvetlenül előtte megjelent Buday—Ortutay-féle *Székely Népballadák* c. festvékony (Egy. Nyomda, 1935.) bevezetésének, amennyiben t. i. ez a népballadával kapcsolatban, de már hasonló elvek szerint kísérelte meg egyes közös alaptényeknek tisztázását (v. ö. Társadalomtudomány, 1935., 35—42. ll.).